

INGLIZ TILI DARSLARIDA NUTQ AKTLARI ORQALI PRAGMATIK
KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Yarmatova Yulduz Ravshanovna

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrsi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tili darslarida nutq aktlari (speech acts) orqali talabalarning pragmatik kompetensiyasini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Pragmatik kompetensiya til o'rganuvchilarning muloqot jarayonida til birliklaridan vaziyatga mos ravishda foydalanish qobiliyatini anglatadi. Nutq aktlari nazariyasining asosiy tamoyillari, ularning chet tilini o'qitishdagi o'rni hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ingliz tili darslarida iltimos qilish, taklif berish, uzr so'rash, maslahat berish kabi nutq aktlaridan foydalanish orqali kommunikativ va pragmatik ko'nikmalarni shakllantirish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: pragmatik kompetensiya, nutq aktlari, kommunikativ kompetensiya, ingliz tili ta'limi, chet tilini o'qitish, muloqot, pragmatika, speech acts.

Zamonaviy chet tillarini o'qitish metodikasida kommunikativ yondashuv muhim o'rin egallaydi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Bunda grammatik bilimlar bilan bir qatorda pragmatik kompetensiyani rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki tilni bilish faqat grammatik qoidalarni o'zlashtirish emas, balki ularni muayyan kommunikativ vaziyatlarda to'g'ri qo'llashni ham nazarda tutadi.

Pragmatik kompetensiya o'quvchilarning muloqot maqsadi, suhbatdoshning maqomi, madaniy me'yorlar va kommunikativ kontekstni hisobga olgan holda til vositalaridan foydalanish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiyani rivojlantirishda nutq aktlari nazariyasi samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Nutq aktlari nazariyasining mohiyati

Nutq aktlari nazariyasi XX asrning ikkinchi yarmida rivojlangan bo'lib, uning asoschilari sifatida ingliz faylasufi Jon Ostin va amerikalik olim Jon Syorl e'tirof etiladi. Mazkur nazariyaga ko'ra, inson nutqi nafaqat axborot uzatish, balki muayyan harakatni amalga oshirish vositasi ham hisoblanadi.

Nutq aktlari quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

- **Direktivlar** – iltimos qilish, buyruq berish, maslahat berish;
- **Komissivlar** – va'da berish, majburiyat olish;
- **Ekspressivlar** – minnatdorchilik bildirish, uzr so'rash, tabriklash;
- **Representativlar** – ma'lumot berish, tasdiqlash;
- **Deklarativlar** – muayyan ijtimoiy holatni o'zgartiruvchi bayonotlar.

Ingliz tilini o'rganishda ushbu nutq aktlarining mazmuni va qo'llanish sharoitlarini tushunish o'quvchilarning muloqot samaradorligini oshiradi.

Pragmatik kompetensiyani rivojlantirishda nutq aktlarining o'rni

Pragmatik kompetensiya til egalariga xos bo'lgan muloqot qoidalarni o'zlashtirishni talab qiladi. Ko'pincha chet tilini o'rganuvchilar grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzsalar ham, pragmatik

xatolarga yoʻl qoʻyishlari mumkin. Masalan, ingliz tilida "Open the window!" gapini oʻqituvchiga yoki notanish kishiga nisbatan ishlatish qoʻpol hisoblanishi mumkin. Bunday vaziyatda "Could you open the window, please?" shakli maqsadga muvofiq boʻladi.

Nutq aktlari asosida tashkil etilgan mashgʻulotlar oʻquvchilarga turli kommunikativ vaziyatlarda mos til birliklarini tanlash imkonini beradi. Natijada ular nafaqat lingvistik, balki sotsiolingvistik va pragmatik bilimlarni ham egallaydilar.

Ingliz tili darslarida nutq aktlariga asoslangan faoliyatlar

Pragmatik kompetensiyani rivojlantirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

Rolli oʻyinlar

Talabalar turli ijtimoiy vaziyatlarni tasvirlovchi rollarni ijro etadilar. Masalan, restoran mijozi va ofitsiant, talaba va professor, xaridor va sotuvchi oʻrtasidagi dialoglar orqali iltimos qilish, tavsiya berish va uzr soʻrash kabi nutq aktlari amaliyotga tatbiq etiladi.

Dialog va situatsion mashqlar

Oʻquvchilarga muayyan vaziyatlar berilib, ulardan mos nutq aktlarini qoʻllash talab qilinadi. Bu usul pragmatik tanlov koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Autentik materiallardan foydalanish

Filmlar, podkastlar, videoroliklar va kundalik suhbat namunalari tahlil qilish orqali talabalar nutq aktlarining real kommunikativ vaziyatlardagi qoʻllanilishini kuzatadilar.

Diskurs tahlili

Talabalar dialog yoki matnlardagi nutq aktlarini aniqlash, ularning kommunikativ maqsadini tushuntirish va muqobil variantlarni taklif qilish orqali pragmatik tafakkurlarini rivojlantiradilar.

Natijalar va muhokama

Nutq aktlariga asoslangan oʻqitish metodlari oʻquvchilarning muloqotga kirishish faolligini oshiradi, ularda kommunikativ ishonchni shakllantiradi va madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantiradi. Shuningdek, bunday yondashuv oʻquvchilarning chet tilidagi real kommunikativ vaziyatlarga moslashishiga yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, pragmatik kompetensiyaga qaratilgan mashgʻulotlarda qatnashgan talabalar muloqot jarayonida til birliklarini ancha mos va samarali qoʻllaydilar. Natijada ularning kommunikativ muvaffaqiyati va til oʻzlashtirish darajasi oshadi.

Ingliz tili darslarida nutq aktlaridan foydalanish pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Nutq aktlari oʻquvchilarga kommunikativ vaziyatlarni toʻgʻri baholash, suhbatdoshning maqomi va muloqot maqsadini hisobga olgan holda til vositalarini tanlash imkonini beradi. Rolli oʻyinlar, situatsion mashqlar, autentik materiallar va diskurs tahlili kabi metodlar pragmatik kompetensiyani shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli ingliz tili taʼlimida nutq aktlariga asoslangan mashgʻulotlarni keng qoʻllash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin, J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford University Press, 1962.
2. Searle, J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969.
3. Bachman, L. F. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford University Press, 1990.
4. Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing, 2008.
5. Yule, G. *Pragmatics*. Oxford University Press, 1996.

6. Kasper, G., Rose, K. R. *Pragmatic Development in a Second Language*. Blackwell Publishing, 2002.
7. S. Katayev Valiql o'g'li, "New innovative technologies in teaching foreign languages," *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, vol. 3, no. 3, 2023.
8. S. Katayev Valiql o'g'li, "The importance of using new pedagogical technologies in organizing English lessons," *Medsina, pedagogika i texnologiya: teoriya i praktika*, vol. 1, no. 2, pp. 11–16, 2023.
9. S. Katayev Valiql o'g'li, "International recognition of youth policy of New Uzbekistan," *International Journal of Formal Education*, vol. 2, no. 6, pp. 228–233, 2023.
10. S. Katayev Valiql o'g'li, "Importance of IELTS among young people," *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, vol. 4, no. 4, pp. 345–347, 2024.
11. S. Katayev, "The role of foreign languages in agriculture," 2022, doi: 10.5281/zenodo.7261506.
12. S. Katayev, "Creating presentation programs for teachers," *Gospodarka i Innowacje*, vol. 19, pp. 17–20,